

Egy úttörő vállalkozás a századfordulón: A „Modern Ifjúsági Könyvtár” születése. A 19. század vége a magyarországi gyermek- és ifjúsági irodalom történetében egy „türelmetlen és késlekedő” időszaknak tekinthető.¹ A fellendülést az 1890-es évek hozták meg, mikor is egyre több, a korosztály számára készült vers, mese és ponyva került kiadásra nem csak könyv formátumban, de az egyre szaporodó gyermek- és ifjúsági lapokban is. 1889-ben megjelent az *Én újságom* (1889–1944), 1894-ben a *Magyar Lányok* (1894–1944), 1896-ban az *Örömhír* (1896–1944), 1900-ban a *Zászlónk* (1900–1948), 1909-ben a *Jó Pajtás* (1909–1925), melyekkel párhuzamosan és őket követve számtalan más, a korosztálynak szánt, rövidebb-hosszabb ideig létező folyóirat látott napvilágot.² Gyulai Pál, Benedek Elek, Gaál Mózes, Sebők Zsigmond, Tutsek Anna művei mellett az 1890-es években jelent meg a ma már kordokumentumnak tekinthető *Mackó úr* (később *Dörmögő Dömötör*).

Korszakhatárt jelent a 20. század, ekkortól beszélhetünk a „nagy irodalom” és a gyermekirodalom közeledéséről, majd összefonódásáról. Innentől a „gyermekirodalom sorsa, milyensége kezdve elválaszthatatlan az irodalom egészének életétől”.³ 1901-ben jelent meg Gárdonyi Géza *Egri csillagok*, 1902-ben *A láthatatlan ember*, 1907-ben Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk*, 1908-ban Kaffka Margit *Képzelt-királyfiak*, 1909-ben Móra Ferenc *A rab ember fiai* és Krúdy Gyula *Gyémántmesék*, 1912-ben Mórincz Zsigmond *Boldog világ*, 1913-ban Lesznai Anna *A kis kék pillangó utazása*, Móra Ferenc *Csilicsali Csalavári Csalavér*, 1916-ban Karinthy Frigyes *Tanár úr kérem*, 1918-ban Móra Ferenc *Kincskereső Kisködmön*.

A korszakban megfigyelhető mennyiségi javulás ellenére a „nagy irodalom” és az ifjúsági- és gyermekirodalom közötti minőségi különbség ellen még az 1910-es években is gyakran emelték fel tanárok, könyvtárosok, szakértők szavukat a korabeli sajtóban. A szerzők több szempontból közelítették meg a kérdést, de közös pontnak tekinthető a javulás és az elismerés szorgalmazása, a szülők és az iskola felelőségének hangsúlyozása, a megfelelő szelekciós mechanizmus kidolgozása, a szerzők személyének egyáltalán nem indifferens volta, és az olvasásnak a hátrányok pótlásának funkciója. Tóth Rezső több fórumon is érvelt a minőségi ifjúsági irodalom mellett. Értelmezésében az ifjúsági irodalom az irodalom (megkülönböztetve a kötelező olvasmányoktól), mely „kívül esik a hivatalos tanterv és utasítások terén”, nem közelíti meg a „nagy irodalmat”, de mégis fontos pedagógiai és művelődési vonatkozásai vannak. A szerző szerint a jelentős mennyiségi növekedés miatt (akkoriban több ezer mű) a legfontosabb feladat a szülők, tanárok és könyvtárosok felkészítése és megfelelő informálása, mely – ellentétben a jobb helyzetben levő népiskolákkal –, a középiskolai oktatás területén még egyáltalán nem megoldott.⁴ Egy másik, ma is progresszívnek tekinthető írásában kifejezetten a lányok számára készült olvasmányokra fókuszált. Állítása szerint – leginkább német szakirodalomra alapozva – a lányolvasmányok legnagyobb hibája, hogy lányolvasmányok: „Egy nemzet nagy irodalma sem oszlik férfi- és asszony olvasmányokra; a költészet nem ismer külön férfi s női költészetet. Az igazi poézishez csak egy út vezet fiút-leányt egyaránt; a „nem” szerint való specifikálás tehát már ezért is mesterkéltséget és elvetendő.”⁵ Meglátásában a lányoknak írt irodalom nem mutat túl a sablonos történeteken, az egyszerű megoldásokon, a túlságosan cifra megfogalmazáson, a súlykolt erkölcsi mondanivalón, a kifejezetten „lányos” viselkedési problémákon: „Sok leányolvasmány nem is egyéb, mint egy ilyen metamorphosis elbeszélése: mint lett a rosszmodorú (vagy: cifrázkodó, vagy:

¹ KOMÁROMI Gabriella, *Az eredeti magyar gyermekirodalom vázlatos története a 20. század derekáig = Gyermekirodalom*, szerk., Uő., Bp., Helikon Kiadó, 2001, 28.

² KOMÁROMI 2001, i. m. 314–318.

³ KOMÁROMI 2001, i. m. 29.

⁴ TÓTH Rezső, *Ifjúsági Irodalmunk és a középiskola = Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlönye*, 1904–5, 549–553.

⁵ TÓTH Rezső, *A leányolvasmányokról*, Különlenyomat. = *Nemzeti Nőnevelés*, Budapest, 1906.

lusta, későnkelő) leánykából egy minden női erénnyel ékes tökéletes kisasszony.⁶ Mindezek mellett a lányok számára íródott művek legnagyobb negatívuma, hogy nem a „nagy irodalom” szerzői írják őket, stílusuk, szerkezetük nem megfelelő, gyakran magyartalan, így ezek a könyvek inkább dísz tárgyak mint olvasnivaló művek. Az olvasás a személyiségre gyakorolt jótékony hatása, pedagógiai és művelődési funkciója mellett az egész életre való felkészítő és a hiányosságokat pótló funkciókat is kiemelték a szerzők.⁷

Több olyan mikrokatatást is publikáltak, mely azt próbálta meg feltérképezni, hogy mit olvas az ifjúság. Nagy József 32, Jámbor György 52 fős, és Kristóf György 34 fős felmérések alapján határozta meg a kedvenc szerzőket, illetve azt, hogy mennyire olvastak ponyvairodalmat és újságokat. Jámbor György az 5–8. osztályos tanulókra vonatkozóan azt állapította meg, hogy leginkább Jókait, Mikszáthot, Verne-t, Vas Gerebent, Eötvöst, Jósikát, Keményt, Molière-t olvastak, és többségük rendszeresen olvasott ponyvairodalmat és újságokat is.⁸ Nagy József szintén Jókait, Mikszáthot és Jules Verne-t jelölte meg, a leginkább preferált szerzők.⁹ A *Világban* pedig egy rövid hír keretében számoltak be hasonló körkérdésről, melynek keretében a diákoknak fogalmazást kellett írniuk kedvenc szerzőikről és egyes művekről.¹⁰

Ebben a mennyiségileg telített, de minőségileg még fejlődés útján járó környezetben született meg a „Modern Ifjúsági Könyvtár” sorozata a 19–20. század fordulóján, mely egy „kisvállalkozás” volt. A korban nem számított különleges és kirívó példának, hiszen a századfordulós Magyarország bővelkedett a hasonló sajtótermékekben. Különlegességét az adja, hogy ez volt az első női szerkesztőséggel és kiadóvállalattal rendelkező sorozat. Bár rövid ideig létezett, jelentőségének megítéléséhez hozzájárult, hogy kiadója és szerkesztői, Spády Adél, Schwimmer Róza és Pogány Paula a korabeli feminista nőmozgalom meghatározó alakjai voltak. Céljuk az volt, hogy a gyermekek és az ifjúság számára igényes és értékes műveket adjanak ki, lehetőség szerint olcsón és szép kivitelben. Az elsődleges források nehéz hozzáférhetősége miatt a sorozat keletkezésének története mindez idáig nem ismert. Levéltári és kéziratári források alapján azonban felvázolható az az aprólékos munka, mellyel az egyébként a szerkesztői és kiadói tevékenységben jártas Schwimmer Róza és Spády Adél elgondolták, felépítették, majd megvalósították a sorozatot. A sorozat keletkezésének feltárása hozzájárulhat ahhoz a hiányhoz, amit Adamikné Jászai Anna a *Gyermekirodalom és nemzeti azonosságtudat* című művében felvázol, mely szerint „a magyar gyermekirodalom története mindmáig nincs megírva”.¹¹

A két alkotó, Schwimmer Róza és Spády Adél munkássága és törekvései a századforduló feminista mozgalmában kapcsolódtak szorosan össze, a „Modern Ifjúsági Könyvtár” elgondolásában és véghezvitelében, kivitelezésében mindkettőjüknek meghatározó szerepe volt. A korban hiánypótló sorozat első száma 1913-ban jelent meg, *A bűvös forrás (japán népmese)* címmel. Eredeti tervek szerint minden hónap 1-jén és 15-én jelent volna meg a kis méretű sorozat, darabonként 20 filléres árral. Minden számot „előkelő művészek” rajzai díszítették, igényes kivitelben. A 2. számtól kezdve a hirdetések mellett az ifjúságnak szóló rejtvények és szerkesztői üzenetek is tartalmazott a sorozat, melynek keretében (valószínűsíthetően) a beérkezett olvasók írásaira reflektáltak. Tanulmányomban a sorozat kezdetét

⁶ TÓTH Rezső, *A leányolvasmányokról*, Különlenyomat = *Nemzeti Nőnevelés*, Budapest, 1906.

⁷ KREBS Ernő, *Az ifjúsági olvasmány* = *Fogarasi Főgimnáziumi értesítő*, 1906/7, Fogaras, 1907, 3–13; ALEXANDER Bernát, *Az ifjúsági könyvekről* = *Budapesti Újságírók Egyesülete Almanachja*, 1913, 239–247; BARCSAI József, *Az ifjúsági irodalom és a szülők* = *Uránia*, 1908, 303–306.

⁸ JÁMBOR György, *A tanuló ifjúság olvasmányai* = *Magyar Középiszkola*, 1913. június 15., 334–336.

⁹ NAGY József, *Mit szeretnek a tanulók olvasni?* = *Magyar Paedagogia*, 1910, 556–563.

¹⁰ *Mai diákok és mai írók* = *Világ*, 1913. október 26., 254. sz., 12.

¹¹ ADAMIKNÉ JÁSZÓ Anna, *Gyermekirodalom és nemzeti azonosságtudata* = *Könyv és nevelés*, 2001, 2, 98–105.

mutatom be, az úttörő vállalkozás első lépéseit, melynek célja egyértelműen a minőségi gyermek- és ifjúsági irodalom létrehozása volt.

A sorozat konkrét nyomdai előkészítése 1913 második felében kezdődött, melyről a Budapesten tartózkodó Spády rendszeresen tájékoztatta Schwimmer Rózát. A tervek szerint a sorozat évente 24 füzetet kívánt megjelentetni, mely „a gyermekirodalom remekeit, legjobb meséit és elbeszéléseit” tartalmazták. Az eredeti tervek szerint az első szám októberben jelent volna meg, melyhez az anyagokat a nyomdának legkésőbb szeptemberig meg kellett volna kapnia, ám ez nem valósult meg.¹² Első lépésként egy mintafüzet összeállítását tűzték ki célul, hogy eljuttathassák az illetékes minisztériumhoz.¹³ Tervüket jelentősen nehezítette, hogy Spády több kérése ellenére sem küldte el egyesületi társuk, Pogány Paula az első szám kéziratát.¹⁴ Ez volt az oka annak, hogy ekkor még nem tudtak megállapodni a nyomdával. Két nyomdával való sikertelen tárgyalás után, Spády az általa színvonalasnak ítélt Uránia nyomdától kért ajánlatot.¹⁵ 1913 augusztusában úgy tűnt, hogy megtalálták a legoptimálisabb megoldást, és már csak a betűk kiválasztása volt hátra.¹⁶ Spády erről röviden tájékoztatta Schwimmer:

„Kedves Cégtárs, Sietek mellékelni a beérkezett újabb, – és azt hiszem nekünk mindenképpen a legmegfelelőbb ajánlatot. Ez a papír sokkal szebb s azt hiszem jobb is, annál amit eddig a két nyomda ajánlott, a kötése, a külső kiállítása összehasonlíthatatlan: És az ára! Ez az ajánlat olyan kitűnő, hogy teljesen biztos a prosperálás. A betű mintát, a papír s kötés mintákat és ajánlatot mellékelem, és nagyon szépen kérem, küldjön sürgős választ, mert már nagyon türelmetlenül várom.”¹⁷

Egy nappal később Spády Adél elküldte a konkrét ajánlatot is, mely szerint októberben jelenik meg az első szám:

„Kedves Schwimmer, Mellékelem a nyomdával kötendő szerződést, melyet ha megfelel, úgy legyen szíves aláírni, ha Pogány (...) pótlólag írja alá. Azért nem várhatjuk be míg Pogányhoz juttatnánk s ő visszaküldené, mert a nyomdának sürgősen kell ezt megkapni, hogy papírt és betűt rendelhessen, azon kívül meg kellene már kapni a mintapéldányhoz a szöveget, sőt október elején ha ki akarunk jönni, akkor az első hat füzet anyagát szeptember első napjaiban már le kellene adni.”¹⁸

Augusztus végén a nyomda tervezetét egy 64 oldalas füzetre készítette el, melyet Schwimmernek jóvá kellett hagynia. Spády ragaszkodott a 64 oldalas terjedelemezhez, mert – meglátása szerint – ha 20 fillérért akarják a lapot árusítani, ez nem lehet kevesebb. Hiszen ha kevesebb is, csak jóval kevesebb lehetett volna, 48, 32 oldal, ami az áráért cserébe nem lett volna reális: „Ha pedig véletlenül a szöveg volna valamivel kisebb, (...) ezt úgy kell elintézni (technikailag is lehet) hogy 64 oldalra elegendő legyen. Az árusítók is ragaszkodnak a 64 oldalhoz.”¹⁹ Ekkorra a budapesti kolpotrázst Spády már

¹² *Spády Adél Schwimmer Rózának*, Budapest, 1913. augusztus 20., NYPL RSP Mss Col 6398. 34. doboz.

¹³ *Spády Adél Schwimmer Rózának*, Budapest, 1913. augusztus 18., NYPL RSP Mss Col 6398. 34. doboz.

¹⁴ *Spády Adél Schwimmer Rózának*, Budapest, 1913. augusztus 25., NYPL RSP Mss Col 6398. 34. doboz; *Spády Adél Schwimmer Rózának*, Budapest, 1913. augusztus 18., NYPL RSP Mss Col 6398, 34. doboz.

¹⁵ *Spády Adél Schwimmer Rózának*, Budapest, 1913. augusztus 13., NYPL RSP Mss Col 6398. 34. doboz. Később, végül ezzel a nyomdával kötöttek megállapodást.

¹⁶ *Spády Adél Schwimmer Rózának*, Budapest, 1913. augusztus 19., NYPL RSP Mss Col 6398. 34. doboz.

¹⁷ *Spády Adél Schwimmer Rózának*, Budapest, 1913. augusztus 19., NYPL RSP Mss Col 6398. 34. doboz.

¹⁸ *Spády Adél Schwimmer Rózának*, 1913. augusztus 20., NYPL RSP Mss Col 6398. 34. doboz.

¹⁹ *Spády Adél Schwimmer Rózának*, 1913. augusztus 27., NYPL RSP Mss Col 6398. 34. doboz.

megszervezte,²⁰ de továbbra is késleltette a munkafolyamatot, hogy Pogány Paula nem küldte a várt kéziratot és Schwimmer nem tudott megfelelő gyorsasággal válaszolni Spády kéréseire,²¹ így az első szám a tervezettnél később, november elején jelent meg.²² Az első számot nem csak Pogány késleltette, de – adódóan a kommunikációs nehézségekből – sokáig kérdéses volt a betűk kiválasztása is:

„Mert a betűkkel még mindég nem vagyunk rendben. Legutóbbi levelemben azt magyaráztam, és éppen azért küldtem vissza a szedésmintát, – mert azt a nyomda azért nem ajánlja, szedőgépbetű (...) Ezért kell tehát a beküldött gépbetűkből választani. Ez alatt azt értem, hogy amikor a betűmintákat küldtem volt köztük két minta mely szedés volt, a többi pedig gyárigép betűminta volt. Ezek közül kell választani.”²³

1913 szeptemberére megérkezett az első szám várt Pogány-kézirata, s már csak a címlap betűtípusainak, és a könyv illusztrációinak megszervezése volt hátra.²⁴ A megfeszített munka ellenére Spády csak október közepére prognosztizálta a megjelenést, belátva, hogy a betűválasztást postai úton megoldani nagyon nehézkes:

„A füzetek megjelenése már eltolódott október 15-ére, ez már az a dátum, amikor nekünk okvetlenül meg kell jelenni. Az egész szervezet teljesen el van készítve ugyan, de még sincs megcsinálva és az egy induló vállalatnál borzasztó kínos és nagyon nehéz a szerződő vállalkozókra. Pl. a nyomdász az egy elsőrangú, tisztességes, rendes ember. Sajnos, nem tudjuk levél útján a betű kérdést megoldani, várunk míg maguk haza jönnek, de mégis igen kínos ezzel a nyomdatulajdonossal már, még mielőtt tulajdonképpen dolgoznánk, nem tudok ígért időre pontos választ adni. Nem tudom neki a beszerzésekhez bizonyos biztosítékul szolgáló szerződést átadni, nem tudok neki kéziratot adni, sem címlap, sem klisé. Még a hatóságokhoz szükséges mintafüzeteket sem tudjuk elkészíteni, mert hát ezekhez is szükségünk van címlapra, és a rajzokat, egyszóval én ma sem tudom a nyomdának átadni azt, a mire szüksége van, nem készíthetjük a mintafüzeteket. Az árusító szervezet is rendben van már, de várom a maguk választ.”²⁵

Spády fáradtságos munkája eredményeként, Pogány Paula novemberben arról számolt be Schwimmernek, hogy a sorozatnak már 125 előfizetője volt,²⁶ ugyanakkor Spády kiemelte, hogy az előfizetők száma így sem kielégítő.²⁷ Később, a megjelenést rövidebbel megelőzve, a feminista mozgalom hivatalos folyóiratában, *A Nő és Társadalom* 1913. októberi számában is beszámoltak a „Modern Ifjúsági Könyvtár” kezdeményezéséről: „Spády Adél és társai cég alatt társaság alakult Budapesten, amely ifjúsági irodalom kiadásával foglalkozik. A cég összes tagjai nők. Ez Magyarországon az első női könyvkiadó vállalat.”²⁸

A „Modern Ifjúsági Könyvtár” által bejárat úton haladt a feminista nőmozgalom új folyóiratának, *A Nő*-nek is az ügye. 1913-ban Schwimmer Róza egyre inkább úgy gondolta, hogy szükséges egy saját és független folyóirat, mely nem a Nőtisztviselők Országos Egyesületével együttműködésben készül. Eredeti elgondolása szerint a *Feminizmus* (később *A Nő*) ugyanott készült, ahol a „Modern Ifjúsági Könyvtár” hónapokkal ezelőtt.

²⁰ Spády Adél Schwimmer Rózának, 1913. augusztus 27., NYPL RSP Mss Col 6398. 34. doboz.

²¹ Spády Adél Schwimmer Rózának, 1913. augusztus 20., NYPL RSP Mss Col 6398. 34. doboz.

²² Spády Adél Schwimmer Rózának, 1913. november 6., NYPL RSP Mss Col 6398. 35. doboz.

²³ Spády Adél Schwimmer Rózának, 1913. augusztus 27., NYPL RSP Mss Col 6398. 34. doboz.

²⁴ Spády Adél Schwimmer Rózának, 1913. szeptember 1., NYPL RSP Mss Col 6398. 34. doboz.

²⁵ Spády Adél Schwimmer Rózának, Budapest, 1913. szeptember 5., NYPL RSP Mss Col 6398. 34. doboz.

²⁶ Pogány Paula Schwimmer Rózának, Budapest, 1913. november 16., NYPL RSP Mss Col 6398. 34. doboz.

²⁷ Spády Adél Schwimmer Rózának, Budapest, 1913. november 25., NYPL RSP Mss Col 6398. 34. doboz.

²⁸ *A Nő és a Társadalom*, 1913/10, 175.

A Nő 1914. februári számában *Kincsesláda* címmel számoltak be a sorozat megjelent 8. kötetéről, mely az írottak szerint „reveláció gyanánt hat a sok értelmetlen – csingilingitől – hangos gyermekversirodalomban. Reveláció gyanánt hatna azonban akkor is, ha költőink poézisük legjavát adnák a gyermekritmus, rím, de értelem után is szomjazó lelkeknek.”²⁹

A „Modern Ifjúsági Könyvtár” az első olyan kiadású sorozat volt, mely kiadóvállalatának nők álltak az élén. Különösen jelentős ez abban a tekintetben, hogy keletkezése szorosan összefüggött a 19–20. század fordulóján virágkorukat élő feminista mozgalommal, melynek egyik célja az volt, hogy megváltoztassa és újradefiniálja a társadalomnak a nők lehetőségeire és szerepeire vonatkozó látásmódját. E kapcsolat tükrében értelmezhető a „Modern Ifjúsági Könyvtár” célja, mely szerint minőségi irodalmat kívántak a gyermekek és az ifjúság számára létrehozni és hozzáférhetővé tenni, tágabb értelemben pedig egy újabb tudás konstrukciójához járultak hozzá.

KERESZTY ORSOLYA

²⁹ *A Nő* 1914. február 5., 61.